

EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ

**Svazek 3
3. vydání
2017**

**EUROPEAN PHILOSOPHICAL
AND HISTORICAL DISCOURSE**

**Volume 3
Issue 3
2017**

Přístup redakce

Evropský filozofický a historický diskurz – mezinárodní časopis věnovaný zkoumání aktuálních problémů moderní filosofie, dějin filozofického myšlení, teorie a filosofie dějin, analýzy historických procesů v různých světových regionech, včetně dějin střední a východní Evropy. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech filozofie a historické vědy. V časopisu se uplatňuje systém anonymního recenzování (peer-review) pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský filozofický a historický diskurz má velký zájem zejména o mezioborové studie ve filozofickém a historickém směru. Uvítané jsou zejména zkoumání v rámci pokročilé a slibné oblasti historie, včetně výzkumu o ustní historii a historické informatiky.

Evropský filozofický a historický diskurz přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve otištěné články.

Redakční kolégie:

Viorel Vizerianu, Univerzita Bukurešťská (Rumunsko)

Emma Hansová, PhD., profesorkyně, státní podnik (škola) “Jižnoukajinská Národní pedagogická univerzita jm. K.D. Ušinského” (Ukrajina)

Inna Golubovyč, PhD., profesorkyně, Odesská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Oksana Dovhopolová, PhD. phyl., profesorkyně, Odesská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Rustem Kadyrzanov, ScD (Doktor filozofie), Profesor, Kazašská univerzita Mezinárodních vztahů a světových jazyků, jm. Ablai chána, Ústavu filozofie, politologie a religionistiky (Kazachstán)

Oana Kamelie Serban, PhD, Univerzita Bukurešťská (Rumunsko)

Oleksii Kchalapsis, Ph.D., Doktor filozofie, profesor, Národní hutní akademie Ukrajiny (Ukrajina)

Taras Goncharuk, Doktor historie, profesor, Odesská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Liudmyla Kormyč, PhD., Doktor historie, profesorkyně, Národní univerzita “Odeská právnická akademie” (Ukrajina)

Yrii Kotliar, PhD., Doktor historie, profesor, Černomorská státní univerzita jm. Petra Mohyly (Ukrajina)

Yevgen Kuzmin, PhD., Doktor historie, muzeum Jad-Vašem (Izrael)

Mykola Russev, PhD., Doktor historie, Vyšší antropologická škola (Chisinau, Moldova)

Andrzej Strojnowski, PhD., Doktor historie, Akadémie im. Jana Długosza (Częstochow, Polsko)

Oleksandr Bezručko, doctor v oboru umění, profesor, Kyjivská nacionální univerzita kultury a umění (Ukrajina)

Volodymyr Horpenko, PhD., doctor v oboru umění, professor, Kyjivská nacionální univerzita kultury a umění (Ukrajina)

Tatiana Kuzněcova, PhD. v oboru sociálních komunikaci, profesorkyně, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Albina Ovčynnikova, doctorkyně v oboru umění, teorie a historie kultury, profesorkyně Mezinárodní humanitární Univerzita (Ukrajina)

Jurij Loshkov, PhD., doctor v oboru umění, profesor, Charkivská Statní Akadémie umění (Ukrajina)

Administrativní redaktory:

Mykola Poliovy, PhD historie, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa

Alina Polukhina, PhD v politických věd, Národní univerzita «Odeská právnická Academie»

Editorial Policy

The European philosophical and historical discourse is international Journal dedicated to researches on topical issues of modern philosophy, history of philosophical thought, cultural studies, theory and philosophy of history, analysis of historical processes in particular regions of the world, including history of Central and Eastern Europe countries. The Journal aims at publishing of high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contribution to relevant scientific fields. The Journal works with anonymous peer-review system that verifies scientific quality of submitted articles.

The European philosophical and historical discourse has a particular interest in interdisciplinary researches in the field of philosophy, cultural studies and history, but by no means restricts its interests to these spaces. Researches in the field of advanced and promising directions of history such as oral history and digital history are also welcomed.

The European philosophical and historical discourse accepts original materials which are not under consideration elsewhere at the time of submission and does not accept already published materials.

Editorial Committee:

Viorel Vizureanu, PhD, professor, University of Bucharest (Romania)
Emma Hansova, ScD in philosophy, professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy (Ukraine)
Inna Golubovych, ScD in philosophy, professor, Odessa National I.I. Mechnikov University (Ukraine)
Oksana Dovhopolova, ScD in philosophy, professor, Odessa National I.I. Mechnikov University (Ukraine)
Rustem Kadyrzhanov, ScD in philosophy, Professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages; Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies (Kazakhstan)
Oana Camelia Serban, PhD in philosophy, University of Bucharest (Romania)
Oleksii Halapsys, ScD in philosophy, professor, The National Metallurgical Academy of Ukraine (Ukraine)

Taras Honcharuk, ScD in history, professor, Odessa National I.I. Mechnikov University (Ukraine)
Liudmyla Kormych, ScD in history, professor, The National University "Odessa Law Academy" (Ukraine)
Yurii Kotliar, ScD in history, professor, Petro Mohyla Black Sea State university (Ukraine)
Yevhen Kuzmin, PhD in history, Yad Vashem Museum (Israel)
Mykola Russiev, ScD in history, High Anthropological School (Moldova)
Andrzej Stroinovskiy, ScD in history, professor, Jan Dlugosz Academy (Poland)

Oleksandr Bezruchko, Doctor of Arts, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)
Volodymyr Horpenko, Doctor of Arts, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine)
Tetiana Kuznietsova, Doctor of Social communications, Professor, National University "Odesa Law Academy" (Ukraine)
Yurii Loshkov, Doctor of Arts, Professor, Kharkiv State Academy of Culture (Ukraine)
Albina Ovchynnikova, Doctor of Arts in theory and history of culture, Professor, International Humanitarian University (Ukraine)

Administrative Editor:

Mykola Polovyi, PhD in History, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University
Alina Polukhina, PhD in political science, National University "Odessa Law Academy"

EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ

Evidenční číslo: MK ČR E 22312

Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO

Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

<http://ephd.cz>

Table of contents

SOCIAL HISTORY

Oleh Druzdiev, DORMITION BROTHERHOOD AND LVIV BISHOPS. PART 2: ATANASII SHEPTYTSKY	6
Yuriy Skira, START OF THE CAMPAIGN FOR THE RESCUE OF THE JEWS BY THE METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY IN AUGUST 1942	14
Olena Podobied, UKRAINIAN MEDICAL ORGANIZATIONS AND THE SYSTEM OF MEDICAL INSTITUTIONS OF POST-WAR WEST GERMANY	19
Volodymyr Kuzmenko, LAND CONFLICTS IN THE LIFE OF UKRAINIAN VILLAGE IN THE SECOND HALF OF 1940-1950-IES (BASED ON MATERIALS OF CHERNIHIV REGION OF UKRAINE)	26
Oleksandr Hulyma, Ihor Tomiuk, TO THE QUESTION OF WORLD REACTION TO CRIMEA ANNEXATION	34

PHILOSOPHY OF CULTURE

Nataliia Yarmolitska, Tetiana Sobol, Maryna Moskalchuk, HUMANISM: THE EVOLUTION OF WORLDVIEW, PHILOSOPHY AND PRACTICE (PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ASPECT)	42
Leonid Podolianko, SPIRITUALITY OF THE HUMAN VALUE WORLD	49
Ivan Bredun, THE ESCHATOLOGY OF CHRISTIANS: APOCRYPHAL LITERATURE	55

HISTORY OF CULTURE AND COMMUNICATIONS

Maksym Kyrychenko, FORMS OF THE ETHNONYM “SEVERIANS” IN THE RUSSIAN CHRONICLES	60
Oksana Chervonenko, FORMATION OF THE WORLDVIEW AND DEVELOPMENT OF NATURAL SCIENCES IN THE KIEV AN RUS DURING THE X-XIII CENTURIES	72
Artem Maksimishyn, PLACARD, AFFICHE, POSTER, PRINT: ORIGINS OF THE TERMS, SPECIFICS OF USAGE	79
Volodymyr Myslavskyi, SOCIETY OF FRIENDS OF THE SOVIET CINEMA IN UKRAINE IN THE 1920’s	84
Oleksandr Vilchynskyi, THREE STAGES OF TRANSFORMATION MEDIA IN TERNOPIL REGION IN THE PERIOD OF SOCIAL CHANGES OF 1990-1991 ON THE EXAMPLE OF THE NEWSPAPER “ВІЛЬНЕ ЖИТТЯ”	91
Oksana Kravchenko, INFLUENCE OF CHANGE OF TECHNICAL MEANS OF COMMUNICATION ON THE CITY CULTURE	97

Anastasiia Avetysian, WALTER BENJAMIN'S AURA CONCEPT
IN THE DISCOURSE OF VISUAL STUDIES 102

Oleksandr Bezruchko, CINEMATOGRAPHIC AND TELEVISIONAL
ACTIVITY OF V. G. GORPENKO 108

HISTORIOGRAPHY

Mariya Voronova, THE EARLY YEARS OF OMELYAN PRITSAK
AND FORMATION OF HIS SCIENTIFIC WORLDVIEW 114

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech) 126

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English) 129

HISTORY OF CULTURE AND COMMUNICATIONS

Максим Кириченко

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Україна

ФОРМИ ПЕРЕДАЧІ ЕТНОНІМУ «СІВЕРЯНИ» В ЛІТОПИСАХ

Maksym Kyrychenko

V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

FORMS OF THE ETHNONYM “SEVERIANS” IN THE RUSSIAN CHRONICLES

The presented paper deals with the question of various forms of the ethnonym “Severians” in the manuscripts of the Primary Chronicle. After analyses of the variations of the forms of this ethnonym in 15 cases of its use in the text of the Primary Chronicle in its 34 manuscripts, dividing their bases into groups by such signs as types of word forms, as well as derivative and non-derivative basis of word forms, the author came to the conclusion that the word form “Sever” and words with non-derivative basis “Sever” occupy the main position among the variants of the forms of the ethnonym “Severians” in the chronicles. Word forms with derived bases with the root “Sever” and the suffix “-ian”, which corresponds to the form “северяне” (Severians) of modern Russian-language historiography, was already present in the earliest known manuscript (XIV cen.).

Keywords: Primary Chronicle, Russian chronicles, Severians, ethnonymy.

Ранньосередньовічне слов'янське населення Дніпровського Лівобережжя, відоме сучасному читачеві під ім'ям «сіверяни», не завжди було відображено в джерелах і літературі саме в такій формі. В одній з найбільш ранніх згадок сіверян в давньоруських джерелах (Лаврентіївський літопис), це плем'я представлено під ім'ям «сѣверъ». Однак, не всі літописці називали сіверян саме так – форма їх етніміу в літописах не стійка і могла передаватися з деякими відмінностями навіть в рамках одного і того ж списку. Так, наприклад, в Вологодсько-Пермському літописі можна побачити 5 варіантів назви сіверян: «сѣверъ», «сѣвери», «сѣвѣры», «сѣвера» та «северяне»¹. У XVІІІ столітті, в одному з найбільш ранніх історичних творів присвячених слов'янству, «Истории Российской...» В. Н. Татищева, цей етнімім представлений у формі севера («севера»)², але кількома десятиліттями пізніше, у праці М. В. Ломоносова «Древняя российская история...», він був вжитий вже в близькій до сучасної російської форми – «сѣверяне»³, і довго зберігав цю форму в публікаціях істориків (за винятком тих випадків, коли автори, цитуючи уривки «Повісті врем'яних літ», передавали етнімім в оригінальній літописній формі)⁴ до реформи орфографії в 1917 році, коли з ужитку була вилучена буква «ять». У більшості сучасних історичних публікацій триває традиція застосування форми «сіверяни» (укр.) та «северяне» (рос.), однак, існують і спроби відійти від сформованої традиції і повернутися до літописних форм передачі назви сіверян⁵. Втім, різноманітність варіантів, а іноді і плутанина в передачі етніміма сіверян в літописах, ускладнює

¹ Полное собрание русских летописей (1959). Т. 26: Вологодско-пермская летопись. Москва; Ленинград: изд-во Академии наук СССР, 10-12, 15, 17, 135.

² Татищев, В.Н. История российская с древнейших времен... (1759). Кн. 1. – Ч. 2. Москва: при Иператорском московском университете, 226, 465.

³ Ломоносов, М. (1766). Древняя российская история от начала российского народа до кончины великого князя Ярослава Первого или до 1054 года. Санкт-Петербург, 8.

⁴ Наприклад: Эверс, И.Ф.Г. (1835). Древнейшее русское право в историческом его раскрытии. Санкт-Петербург, 33.

⁵ Наприклад: Багновская, Н.М. (2002). Северская земля: историко-этническое формирование и развитие населения в VIII-XVIII вв.: Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук (07.00.02 – Отечественная история). Москва.

впевнене виділення якоїсь однієї форми як «літописної» і призводить до необхідності аналізу всіх варіацій, що зустрічаються в літописах.

Повість врем'яних літ містить 10 фрагментів, в яких згадуються сіверяни. У більшості списків ці фрагменти містять 15 згадок етноніму сіверян: 1) в числі слов'ян, що переселилися з Дунаю; 2) в оповіданні про автономні княжіння слов'ян, одне з яких належало сіверянам; 3) в списку тих, що говорять слов'янською мовою; 4) у складі слов'ян, що населяли Велику Скіфію; 5) у фрагменті про звичаї слов'ян-язичників; 6) у повідомленні про залежність сіверян від хозар (859 рік); 7 і 8) дві згадки в повідомленні про військовий похід князя Олега на сіверян і обкладення їх даниною (884 рік); 9) в повідомленні про підсумки східного походу Олега (885 рік); 10) в числі народів, що склали армію князя Олега під час походу на Константинополь (907 рік); 11-15) п'ять згадок в оповіданні про битву при Листвені (1024 рік).

Слід зазначити, що деякі списки містять не всі фрагменти, що нас цікавлять, або містять їх у скороченій формі, не згадуючи сіверян. Так, наприклад, в Рогожському¹, Тверському² і Володимирському³ зводах в списку племен, що переселилися з Дунаю, замість етноніма «сіверяни» зазначено невизначене «а інші...»; в списках Вологодсько-Пермського літопису відсутні статті під 907 і 1024 рр.; деякі списки не збереглися в повному обсязі, а, оскільки найбільш вразливою частиною списків найчастіше є їхня верхня сторона, то найчастіше втраченою виявляється початкова частина літопису, що містить згадки про сіверян.

В основу нашого аналізу лягли письмові джерела з корпусу руського літописання XIV-XVII ст., що містять в повному або частковому вигляді текст Повісті (всього в нашому розпорядженні було 34 списки, що були опубліковані в рамках серії «Полное собрание русских летописей») (Таблиця 1). Рамки нашого дослідження обмежені текстом Первісного літопису (Повісті Врем'яних літ), оскільки сіверяни, як спільнота, що сформувалася до утворення Давньої Русі, згадується тільки в цьому творі. Пізніші згадки «сіверянських» словоформ мають вже інший зміст і вказують на приналежність до нової реальності давньоруської держави – Сіверської землі.

Форми згадки етноніма сіверян в списках «Повісті врем'яних літ» можна або типологізувати (виділивши типи, схожість яких проявляється в повній формі етноніма і володіють одним, у випадках з простими формами, або декількома, у випадках зі складними формами, ознаками), або класифікувати, враховуючи лише основи форм згадуваного етноніму.

Спроба типологізації наштовхується на проблему неясності і непослідовності застосування літописцями відмінювання слів за відмінками. Наприклад, в Іпатіївському літописі у фрагменті про похід князя Олега на сіверян, етнонім «сіверяни» використано в знахідному відмінку в двох різних формах: «на сеяры» і «на северы»; в повідомленні про зіткнення сіверян з варягами в битві при Листвені в Лаврентіївському літописі використовується етнонім «сіверяни» в називному відмінку («сѣверъ»)⁴, Іпатіївський – в орудному («съ сѣверомъ»)⁵, Новгородський 4-й літопис по Строевському списку і Новгородський літопис за списком Дубровського – в знахідному («сѣверю» і «сѣвѣру» відповідно)⁶. Стабільністю в цьому відношенні відрізняється перша частина Повісті (недатована), де всі літописці вживають етнонім сіверян в називному відмінку. Тому, щоб уникнути плутанини і помилок у виділенні типів форм згаданого етноніму, нами було прийнято рішення піддати типологізації тільки варіанти форм з недатованої частини. У випадку ж з класифікаційним підходом, нами були проаналізовані саме незмінні основи слів і відкинуті суфікси і закінчення, характерні для відмін за родами, числами і відмінками. З одного боку, це дозволило додати в базу більше число згадок сіверян в літописах для досягнення більш повної репрезентативності, але з іншого боку – значно обмежило можливості порівняльного аналізу, оскільки множинність варіацій сформована здебільшого саме змінними частинами слова, які у відмінній формі ускладнюють пошук своєї первинної форми.

¹ ПСРЛ (2000). Рогожский летописец. Тверской сборник. Т. 15. Москва: Языки русской культуры, 9.

² Там само, 19.

³ ПСРЛ (1965). Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. Т. 30. Москва: Изд-во «Наука», 13.

⁴ ПСРЛ (1926). Лаврентьевская летопись. Повесть временных лет. Т. 1. Вып. 1. Ленинград, 148.

⁵ ПСРЛ (1923). Ипатьевская летопись. Т. 2. Вып. 1. Изд. третье. Петроград: Первая петроградская трудовая артель печатников, 134.

⁶ ПСРЛ (1915). Новгородская четвертая летопись. Т. 4. Ч. 1. Вып. 1. Петроград: Типография Я. Башмаков и Ко, 112; ПСРЛ (2004). Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского. Т. 43. Москва: ЯСК, 52.

Згадки етнічному сіверян в різних формах в літописах XIV-XVII ст.

№ фрагменту	Недагована частина										Датована частина									
	Ст.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15				
Лаврентівський сп.	XIV	Съверъ	съверъ	съверъ	съверъ	съверъ	съверѣх	съверане	съвераны	Съверо	съверъ	съверъ	съверъ	съверъ	съверъ	съверанинь				
Іпатієвський літ.	XV	Съверо	съверо	съверо	северо	съверо	съверех	съвары	съверы	Съвероу	съверъ	съверомъ	съверъ	съверъ	съвѣръ	съверанинь				
Радзивілівський літ. (Кенігсберзький сп.)	XV	Съвера	съвера	съверо	съверо	съверо	съвере	съверяны	съверяны	Съверо	съверо	съве	съверъ	съверъ	съверъ	съверянинь				
Радзивілівський літ. (Моск. академ. сп.)	XV	Съверо	съвера	съверо	съверо	съверо	съвере	съвиряны	—	Съверо	съверо	съверы	съверъ	съверъ	съверо	съверянинь				
Новгородський 4-й літ. (Синодальний сп.)	XV	Съверѣ	съверъ	съверъ	съверяне	съверяне	съверянех	съверы	—	Съверы	съверу	съверо	севѣроу	севѣроу	съверы	съверянинь				
Новгородський 4-й літ. (Строевский сп.)	XV	—	—	—	—	—	—	—	—	—	съверу	съверю	севѣроу	севѣроу	съверы	съверянинь				
Новгородський 4-й літ. (Голіцинский сп.)	XV	Съверѣ	съверъ	съверъ	съверене	съверене	съверянех	съверы	—	Съверы	съверу	съверу	севѣроу	севѣроу	съверы	съверянинь				
Новгородський 4-й літ. (Новоросійський сп.)	XV	Съвери	съверъ	съверъ	съверяне	съверяне	съверянех	съверы	—	Съверы	съверу	сивере	севѣроу	севѣроу	съверы	съверянинь				
Новгородський 4-й літ. (Акад. сп.)	XV	—	—	—	—	—	—	—	—	—	съверу	съверу	севѣроу	севѣроу	съверы	съверянинь				
Новгородський 4-й літ. (Сп. Публічної бібліотеки)	XV	Съверѣ	съверъ	съверъ	съверяне	съверяне	съверянех	съверы	—	Съверы	съверу	съверо	севѣроу	севѣроу	съверы	съверянинь				
Софійський 1-й літ. (За сп. М. А. Оболенського)	XV	—	—	—	съверене	съверене	съверенех	съверы	—	Съверы	северу	северя	северу	северу	съверо	съверянинь				
Софійський 1-й літ. (За сп. Н. М. Карамзіна)	XV	Съвере	съверъ	съверъ	съверене	съверене	съверенех	съверы	—	Съверы	северу	севера	северу	северу	сѣро	съверянинь				
Рогожський літ.	XV	—(а другіє)	съверъ	съверъ	—	—	—	съверяны	—	—	—	—	—	—	—	—				
Літ. Авраамки	XV	—(а другіє)	съверъ	съверъ	—	—	—	съверы	—	—	—	—	—	—	—	—				
Літ. Переставля-Суздальського (Літопис російських царів)	XV	Съвѣра	севера	севера	севера	севера	северях	северы	—	Съверы	—	—	—	—	—	—				
Літ. Переставля-Суздальського (Нікіфоровський сп.)	XV	Съвѣра	съвера	съвера	съвера	съвера	северях	северы	—	Съвѣры	—	—	—	—	—	—				

Вологодсько-Перемський літ. (Кирило-Білозерський сп.)	XV-XVI	Съвера	сѣвѣръ	сѣвѣръ	северяне	сѣвѣрянех	сѣвѣры	–	–	Сѣвѣры	сѣвѣру	северо	–	–
Вологодсько-Перемський літ. (Чортківський сп.)	XV-XVI	Съвери	сѣвѣръ	сѣвѣри	северяне	сѣвѣрянех	сѣвѣры	–	–	Сѣвѣри	сѣвѣру	северо	–	–
Новгородський Карамзі́нський літ.	XV-XVI	Съвери	сѣвѣръ	сѣвѣръ	сѣвѣряне	сѣвѣрянех	северы	–	–	Сѣвѣры	северу	северо	северо	северянин
Іпаті́вський літопис (Хлебніковський сп.)	XVI	северо	–	–	–	северох	сѣвѣреаны	сѣвѣряны	–	Сѣверо	сѣвѣрь	сѣвером	–	сѣверянинь
Никоні́вський літ. (Патріарший сп.)	XVI	Съвера	сѣвѣръ	сѣвѣра	сѣвѣряне	сѣвѣрянех	сѣвѣры	–	–	Сѣвери	сѣвѣры	сѣвѣры	сѣвѣрь	сѣверянинь
Тверський літ. (Стровський сп.)	XVI	– (а другіє)	–	–	–	сѣвѣрянех	сѣвѣры	–	–	Сѣверу	сѣвѣру	сѣвера	сѣверу	сѣверянинь
Західноруські літ. (Супрасльський сп.)	XVI	–	–	–	–	сѣвѣрнех	–	–	–	Сѣверу	–	–	–	–
Типографський літ.	XVI	Сѣвѣръ	сѣвѣро	сѣвѣръ	сѣвѣряне	сѣвѣрянех	сѣвѣры	сѣвѣряне	–	Сѣвѣры	сѣвѣра	сѣвера	сѣверу	сѣверник
Володимирський літ. (Синодальний сп.)	XVI	– (а другіє)	–	северляне	–	северянех	сѣвѣряны	сѣвѣряны	–	–	северян	северене	–	–
Володимирський літ. (Чортківський сп.)	XVI	– (а другіє)	–	северляне	–	северянех	сѣвѣряны	сѣвѣряны	–	–	сѣвѣрън	сѣвѣряне	–	–
Холмогорський літ.	XVI	севере	север	север	северьяне	северенех	северы	–	–	Северы	–	–	–	–
Устюжський літ.	XVI	–	–	–	–	–	северы	–	–	севере	–	–	–	–
Новгородський літ. по сп. Дубровського	XVI	сѣвер	–	–	–	сѣвѣрянех	сѣвѣры	–	–	Сѣвѣры	сѣвѣру	сѣвѣру	сѣвѣры	северянин
Літописний звід 1518 року	XVI	Съвера	–	–	–	сѣвѣрех	сѣвѣряне	–	–	Съвера	сѣвѣру	–	сѣвѣрянь	–
Літописний звід 1497 року	XVII	Съвера	–	–	–	сѣвѣрех	сѣвѣряне	–	–	Съвера	сѣвѣру	–	сѣвѣрянь	–
Густинський літ.	XVII	Съвери	–	–	–	сѣвѣрянех	сѣвѣры	–	–	Съвери	сѣверовь	сѣвери	–	сѣвери
Львівський літ.	XVII	Съвера	–	сѣвѣра	сѣвѣряне	сѣвѣряних	сѣвѣряны	сѣвѣряны	сѣвѣряны	севера	сѣвѣру	–	сѣверень	–
Мазури́нський літ.	XVII	–	–	–	–	–	–	–	–	Сѣвярене	–	–	–	–

Так, наприклад, відмінювання слів з закінченнями «-а», «-о» та «-є» («сѣвера», «сѣверо», «сѣвере»), а також з нульовим закінченням («сѣвер»), в деяких випадках може привести до ідентичних результатів («сѣверу», «сѣвере», «сѣверам» і т.п.). Тому такі форми були об'єднані в групи з єдиною непохідною основою (у випадку з наведеними в прикладі формами це група з основою «север») (Таблиця 2).

При виділенні груп варіантів передачі етноніма «сіверяни» в літописах ми керувалися фонетичними властивостями слів. Наприклад, в групі «север» були об'єднані словоформи, в написанні яких були використані різні варіанти передачі звуку «є», а також був присутній або відсутній твердий знак в кінці слова («сѣверъ», «сѣвѣръ», «север»). Для аналізу тенденцій у використанні тих чи інших форм передачі етноніму сіверян в літописах, вони також були диференційовані нами за хронологічною ознакою відповідно до прийнятого датування створення того чи іншого списку літопису.

Типи словоформ. Найбільш поширеним в літописах XIV-XVII століть типом передачі етноніма сіверян є проста словоформа «север» («сѣверъ», «сѣвѣръ», «север»). Він зустрічається 35 разів в 17 списках літописів. Перша згадка цього типу зустрічається в найбільш ранньому списку Повісті, в Лаврентіївському літописі, створення якого датується XIV століттям¹. Форма «севера» («сѣвера», «сѣвѣра», «севера») з основою «север» і закінченням «-а» зустрічається 22 рази в 11 списках. Форма «северо» («сѣверо», «сѣвѣро», «сѣвѣро», «северо») з тією ж основою і закінченням «-о» зустрічається 15 разів в 5 списках. Близька до сучасної російської форми «северяне» («сѣверяне», «северяне») з тією ж основою, суфіксом «-ян» і закінченням «-є», зустрічається 9 раз в 8 списках. Форма «севере» («сѣверѣ», «сѣвере», «сѣвѣрѣ», «севере») з основою «север» і закінченням «-є» зустрічається 7 разів в 7 списках. Форма «севері» («сѣвери») з тією ж основою і закінченням «-і» зустрічається 6 разів в 5 списках. Форма «северене» («сѣверене») з основою «север», суфіксом «-ен» і закінченням «-є» зустрічається 3 рази в 3 списках. Форма «северляне» з основою «север», суфіксами «-л» і «-ян» і закінченням «-є» зустрічається двічі в двох списках. Нарешті, такі форми, як «сівер» («сивер»), «северіне» («сѣверіне») і «северьяне» («северьяне»), зустрічаються в одиничних випадках (Рис. 1).

Хронологічно зазначені типи словоформ розподіляються наступним чином. До XIV століття відноситься тільки один список – Лаврентіївський, в недатованій частині якого етнонім сіверян передається в стабільній формі «север» («сѣверъ»). До XV століття відноситься 15 списків. У них найбільш поширеними формами є «север» (18 випадків в 7 списках), «севері» (13 випадків в 4 списках) і «северо» (12 випадків в 3 списках) (Рис. 2). У трьох списках, складених на рубежі XV і XVI століть, використані такі форми, як «север» (6 випадків в 3 списках), «севері» (4 випадки в 3 списках), «северяне» (3 випадки в 3 списках) і «севера» (2 випадки в 2 списках) (Рис. 3). До XVI століття відноситься 11 списків. У них найбільш поширеними формами є: «север» (5 випадків в 3 списках), «севера» (4 випадки в 3 списках), «севере» (3 випадки в 3 списках), «северо» (3 випадки в 2 списках). Також зустрічаються такі варіанти, як «северяне» (2 випадки в 2 списках), «северляне» (2 випадки в 2 списках) і поодинокі згадки варіантів «сівер» і «северьяне» (Рис. 4). У 4-х списках XVII століття зустрічаються такі форми як «севера» (3 випадки в 2 списках) і «север», «севере», «северіне» (поодинокі згадки) (Рис. 5).

Виходячи з отриманих результатів, на протязі майже всього періоду літописання, при виконанні перепису недатованої частини «Повісті врем'яних літ» найбільш використовуваною літописцями формою передачі етноніма сіверян була форма «север», за винятком XVII століття, коли вона поступилася позиції формі «севера» (Рис. 6).

Основи словоформ. Форми згадок сіверян в літописах, виділені нами за ознакою постійних елементів (Таблиця 2; Рис. 7), можна розділити на дві основні групи: з непохідними і похідними основами.

Серед непохідних основ, найбільш використовуваною літописцями є основа «север» – 212 згадок. Основа «сівер» згадується 4 рази (в літописах XVI століття), а такі основи, як «севарь» (сѣвары), «серо» (сѣро) і «севе» (сѣве) (дві останні, ймовірно, є помилкою переписувача), зустрічаються по одному разу (в літописах XV століття Іпатіївському, Софійському 1 – у за списком Н. М. Карамзіна і Радзивілівському за Кенігсбергським списком відповідно) (Рис. 8).

¹ ПСРЛ (1997). Лаврентьевская летопись. Т. I. 4-е изд. Москва: Языки Русской Культуры.

Варіанти згадок етноніму сіверян в літописах XIV-XVII ст. і їх незмінні основи

Варіант	Літописний еквівалент	Основа слова	Кількість згадувань
Сєро	Сѣро	Сєр	1
Сєвє	Сѣвє	Сєвє	1
Сєвер	сѣверь / сѣвѣрь / север	Сєвер	47
Сєвера	сѣвера / сѣвѣра / сєвѣра / севера	Сєвер	29
Сєвери	сѣверы / сєвѣры / сѣвѣры / северы	Сєвер	43
Сєверо	сѣверо / сєвѣро / сѣвѣро / северо	Сєвер	28
Сєверу	сѣверу / северу / сѣвѣру	Сєвер	24
Сєверя	северя	Сєвер	1
Сєвері	сѣвери	Сєвер	11
Сєвере	сѣверѣ / сѣвере / сєвѣрѣ / севере	сєвер	10
Сєверєх	сѣверєх / сѣвѣрєх / сѣверѣх	сєвер	4
сєвероу	сєвѣроу / сѣвероу	сєвер	8
сєверах	сєвѣрах	сєвер	2
сєверов	сѣверовѣ	сєвер	1
сєвером	сѣверомѣ	сєвер	2
сєверох	северох	сєвер	1
Сєверю	сѣверю	сєвер	1
сєверов	сѣверовѣ	сєвер	1
сєвером	сѣверомѣ	сєвер	2
сєверох	северох	сєвер	1
Сєверю	сѣверю	сєвер	1
Сєвяри	сѣвары	сєвяр	1
Сівер	Сивєр	сівер	1
Сіверє	сивєре	сівер	1
Сівероу	Сивєроу	сівер	1
Сіверу	Сивѣру	сівер	1
сєверяне	сѣверяне / северяне / сѣверяне / сєвѣряне	сєверян	13
сєверянех	сѣверянех / северянех / сєвѣрянех	сєверян	14
сєверяни	сѣверяны / сѣверяны	сєверян	14
сєверянін	сѣверянинѣ / сѣверянинѣ	сєверян	15
сєверян	северян / сѣверянѣ	сєверян	3
сєверяніх	Сѣверяних	сєверян	1
сєверляне	Северляне	сєверлян	2
сєверьяне	Северьяне	сєверьян	1
сєвернік	Сѣверник	сєвернік	1
Сєверєн	Сѣверѣн / сѣверєнѣ	сєверєн	2
сєверєне	Сѣверєне / северєне	сєверєн	4
сєверєнех	Сѣверєнех / северєнех	сєверєн	3
сєверєни	Сѣверєны	сєверєн	1
сєвярєнін	Сєвярєнин	сєвярєн	1
сєверіне	Сѣверіне	сєверін	1
сєвіряни	Сѣвіряны	сєвірян	1
сєвярєнін	Сєвярєнин	сєвярян	1
сіварєне	Сиварєне	сіварєн	1
сіварєнех	Сиварєнех	сіварєн	1
сєверєани	Сѣверєаны	сєверєан	1

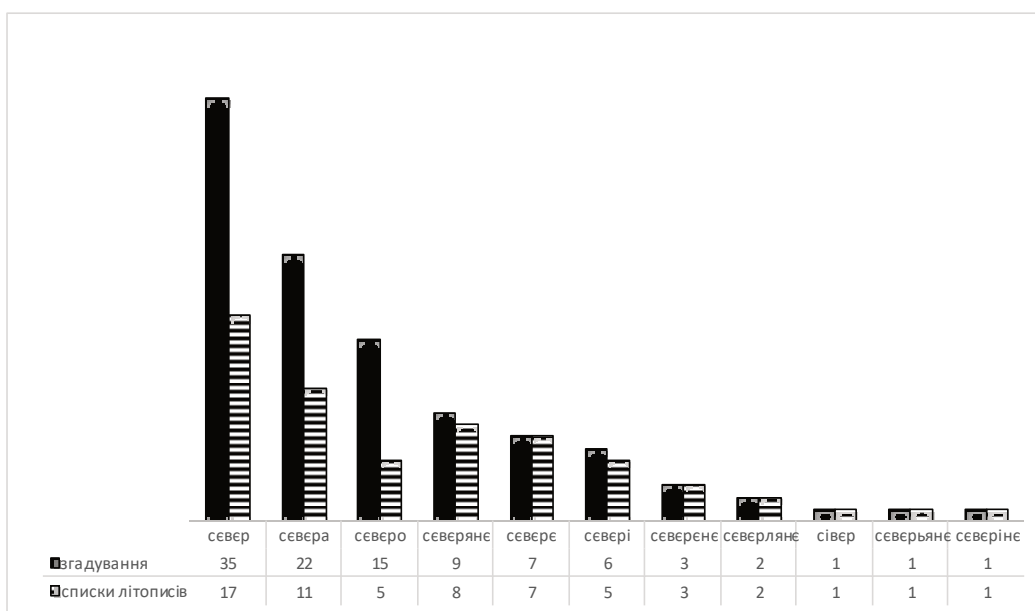

Рис. 1. Форми і кількість згадок етноніму сіверян в називному відмінку в літописах XIV-XVII ст.

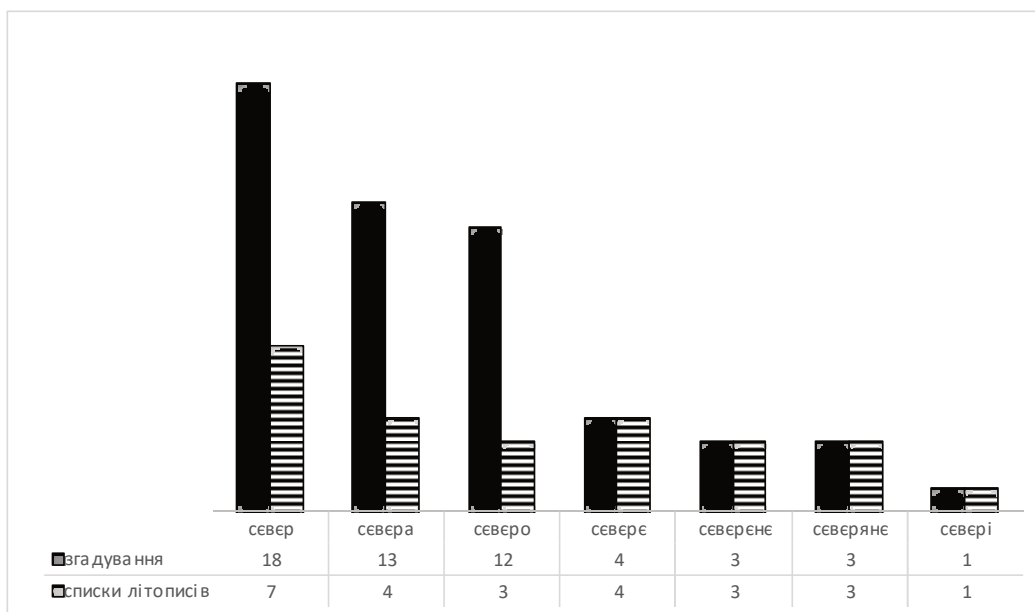

Рис. 2. Форми і кількість згадок етноніму сіверян в називному відмінку в літописах XVст.

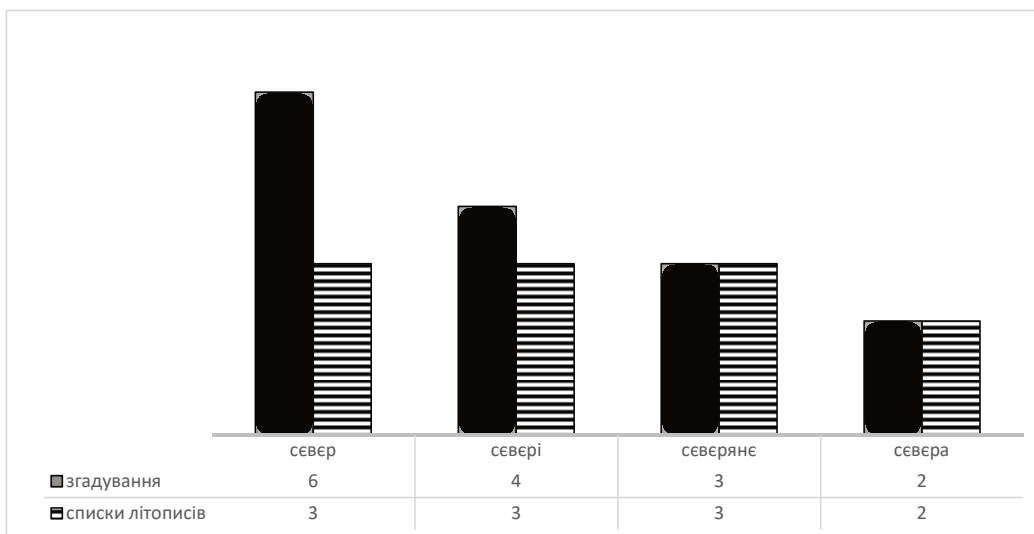

Рис. 3. Форми і кількість згадок етноніму сіверян в називному відмінку в літописах, складених на рубежі XV-XVI ст.

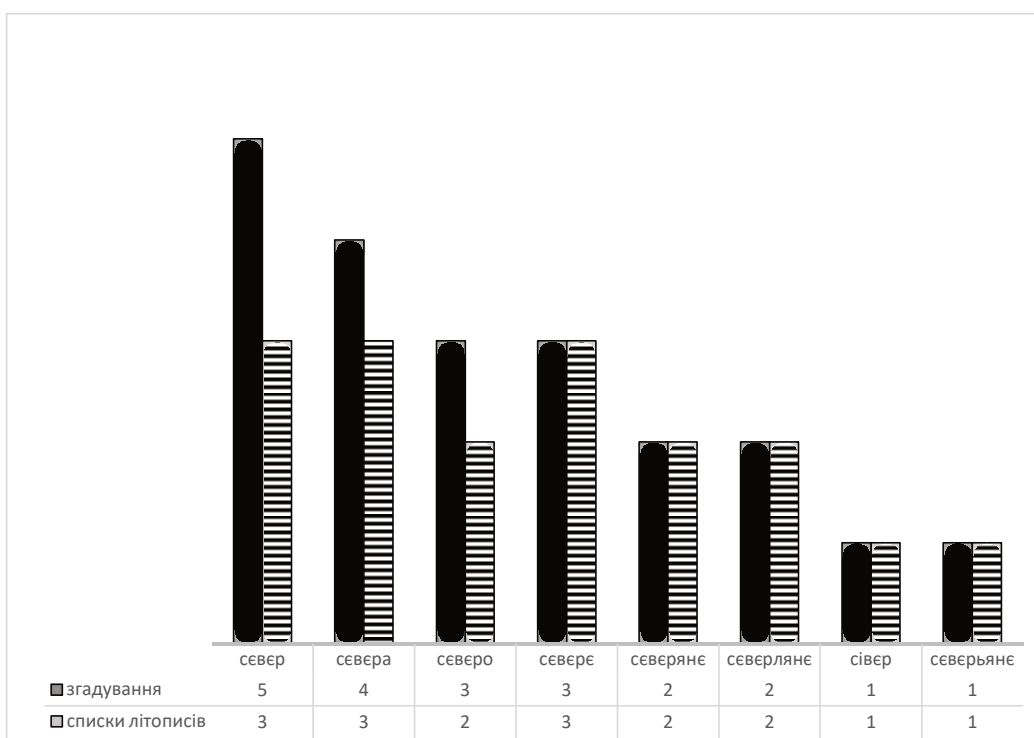

Рис. 4. Форми і кількість згадок етноніму «сіверяни» в називному відмінку в літописах XVI ст.

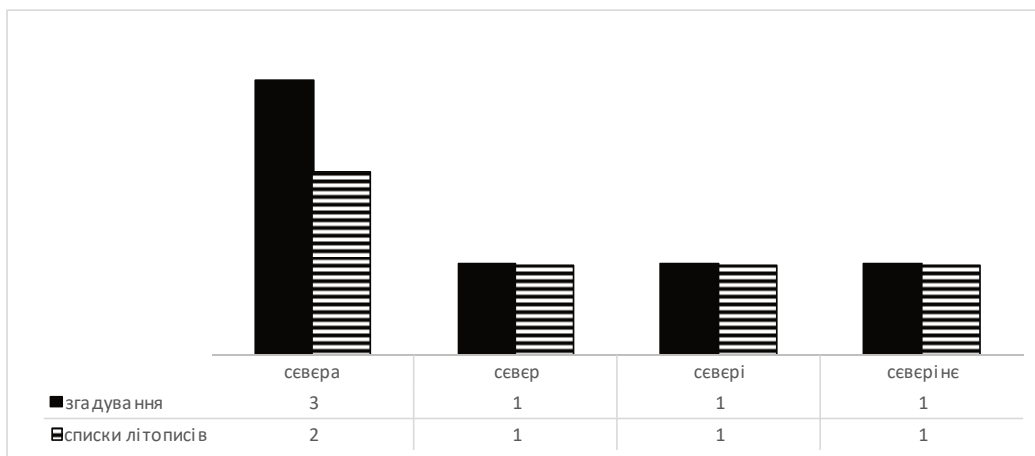

Рис. 5. Форми і кількість згадок етноніму «сіверяни» в називному відмінку в літописах XVII ст.

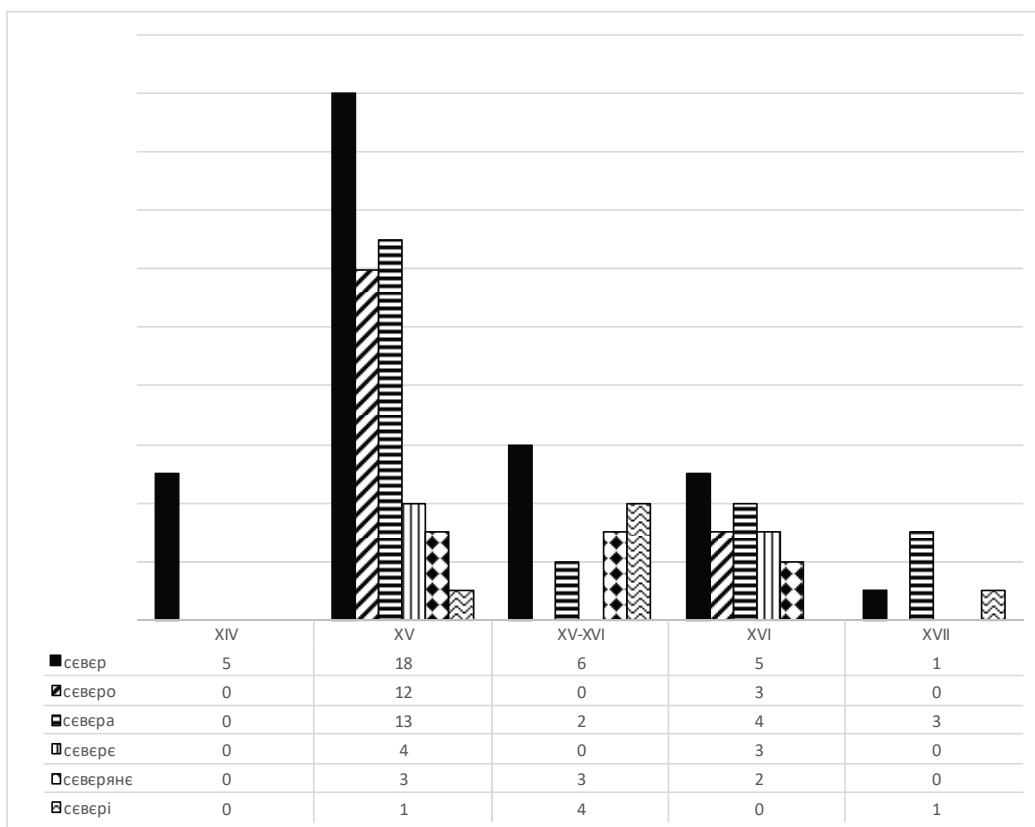

Рис. 6. Тенденції (співвідношення) застосування найпоширеніших форм передачі етноніма «сіверяни» в літописах XIV-XVII ст.

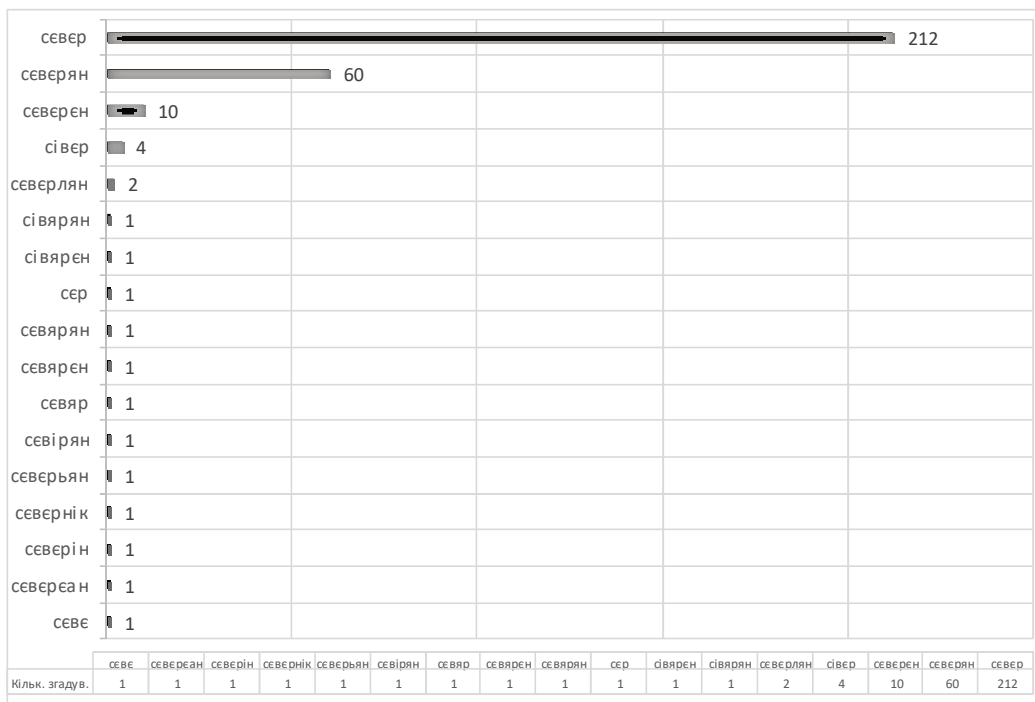

Рис. 7. Незмінні основи варіантів згадок етноніму сіверян в літописах XIV-XVII ст.

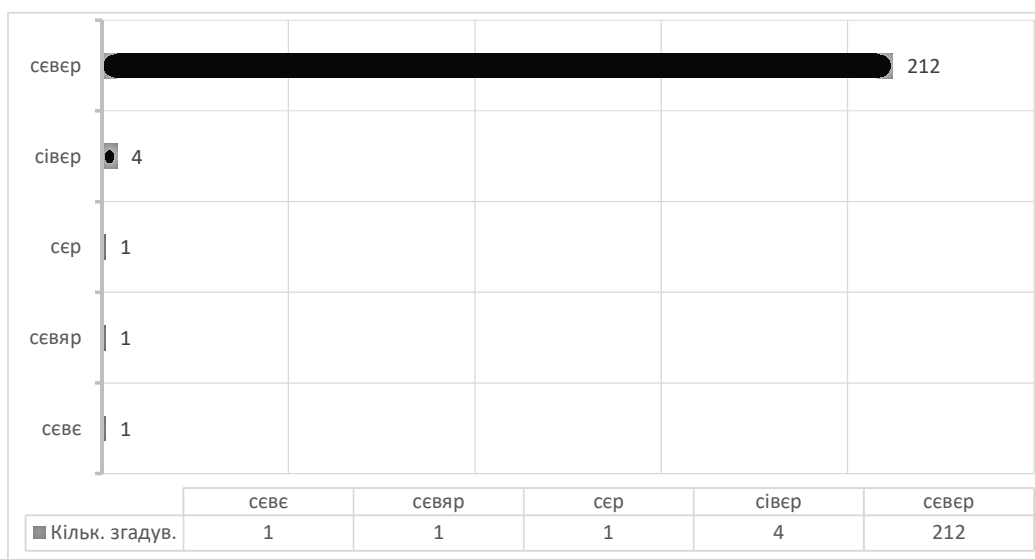

Рис. 8. Незмінні непохідні основи варіантів згадки етноніма сіверян в літописах XIV-XVII ст.

Серед похідних основ найбільш поширеною є незмінна частина «северян» – 60 згадок, найраніша з яких відноситься до XIV століття (Лаврентіївський літопис). Основа «северен» використана 10 разів (так само починаючи з Лаврентіївському літопису). Основа «северлян» використана двічі. Одиначними випадками є використання таких основ, як «севярен», «северьян», «севернік», «северсан», «сівярян», «сівярен», «севірян», «севярян» і «северин» (Рис. 9).

Рис. 9. Незмінні похідні основи варіантів згадки етноніма сіверян в літописах XIV-XVII ст.

З вищезазначеного виходить, що словоформи з похідними основами з коренем «север» і суфіксами «-ян» (ідентичним прийнятій в російськомовній історіографії формі «северяне») і «ен» (близький до неї), були присутні вже в найранішому з відомих списків «Повісті врем'яних літ», проте, зустрічалися вони тільки в його датованій частини. У недатованій частини літопису основи з цими ж суфіксами вперше зустрічаються в XV столітті (в списках Новгородського 4-го і Софійського 1-го літописів). Проте, найбільш часто застосованою незмінною основою протягом усього періоду літописання була непохідна основа «север» (Рис. 10).

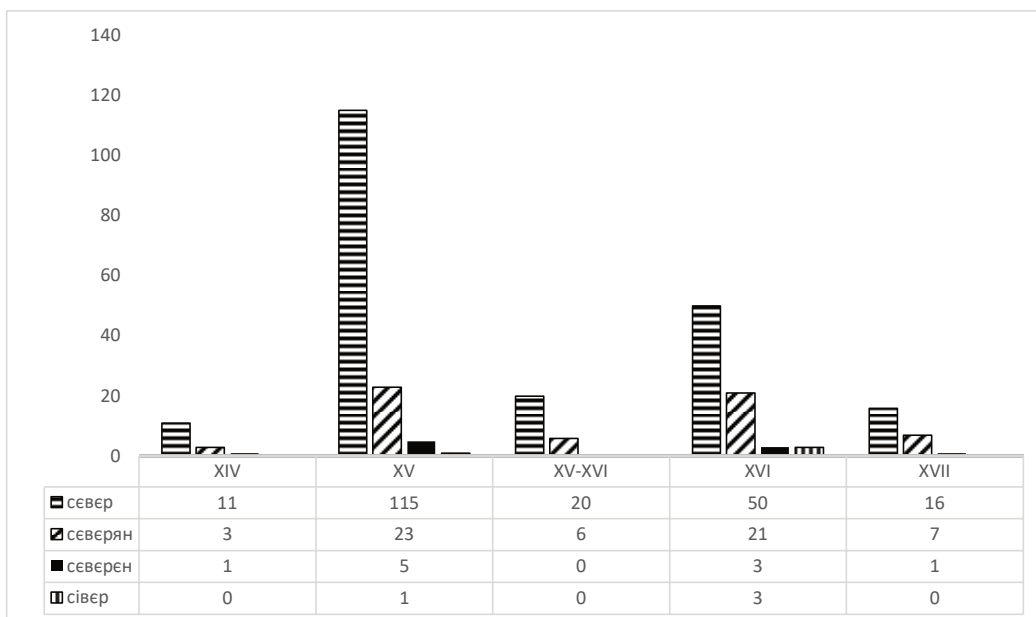

Рис. 10. Тенденції застосування найпоширеніших варіантів незмінних основ етноніма сіверян в літописах XIV-XVIIss ст.

Таким чином, словоформа «север» і слова з непохідною основою «север» займають в літописах чільну позицію серед варіантів передачі етноніма сіверян. Однак, актуальна російська форма «северяне» також має глибоке коріння і отримала свій початок ще на сторінках самого раннього списку Повісті врем'яних літ, що міститься в Лаврентіївському літописі.

References:

1. Bagnovskaja, N.M. (2002). *Severskaja zemlja: istoriko-jetnicheskoe formirovanie i razvitie naselenija v VIII-XVIII vv.* [Severian Land: historical and ethnic formation and development of the population in the VIII-XVIII cen.] Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni doktora istoricheskikh nauk (07.00.02 – Otechestvennaja istorija) [thesis for PhD degree in History. Spec. 07.00.02 – Domestic History]. Moscow: Rossijskaja jekonomicheskaja akademija im. G. V. Plehanova [in Russian].
2. Lomonosov, M. (1766). *Drevnjaja rossijskaja istorija ot nachala rossijskogo naroda do konchiny velikogo knjazja Jaroslava Pervogo ili do 1054 goda* [Ancient Russian history from the beginning of the Russian people to the death of the prince Yaroslav the First or until 1054]. St. Petersburg: pri Imperatorskoj akademii nauk [in Russian].
3. PSRL (1968). *Letopiscy poslednej chetverti XVII v.* [Chroniclers of the last quarter of the XVII cen.]. Vol. 31. Moscow: Nauka. [in Russian].
4. PSRL (1926). *Lavrent'evskaja letopis'. Povest' vremennyh let* [The Laurentian Chronicle. The Tale of Bygone Years], Vol. 1, Iss. 1. Leningrad [in Russian].
5. PSRL (1923). *Ipat'evskaja letopis'* [Ipatiev Chronicle]. Vol. 2. Iss. 1. 3-d ed. Petrograd: Pervaja petrogradskaja trudovaja artel' pechatnikov. [in Russian].
6. PSRL (1915). *Novgorodskaja chetvertaja letopis'* [The Novgorod Fourth Chronicle]. Vol. 4. Part 1. Iss. 1. Petrograd: Tipografija Ja. Bashmakov i Ko. [in Russian].
7. PSRL (1925). *Sofijskaja pervaja letopis'* [Sophia's first chronicle]. Vol. 5. 2-d ed. Iss. 1. Leningrad: izd-vo Ros. Ak. nauk [in Russian].
8. PSRL (2000). *Sofijskaja pervaja letopis' starshego izvoda* [The Sofia's First Chronicle of the Senior Excerpt]. Vol. 6. Iss. 1. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury [in Russian].
9. PSRL (2000). *Letopiscy sbornik, imenuemyj Patriarshej ili Nikonovskoj letopis'ju* [The chronicle collection, called the Patriarchal or Nikon chronicle]. Vol. 9. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury [in Russian].
10. PSRL (2000). *Rogozhskij letopisec. Tverskoj sbornik* [The Rogozhsky chronicler. Tver Collection]. Vol. 15. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury [in Russian].
11. PSRL (1889). *Letopisnyj sbornik, imenuemyj letopis'ju Avraamki* [A chronicle collection, called the Annals of Avraham]. Vol. 16. St. Petersburg [in Russian].
12. PSRL (1910). *L'vovskaja letopis'* [The Lviv Chronicle]. Vol. 20. 1-st half. Part 1. St. Petersburg: Tipografija M. A. Aleksandrova [in Russian].
13. PSRL (1921). *Letopis' po Tipografskomu spisku* [Chronicle on the Typographical List]. Vol. 24. Petrograd: Vtoraja gos. tipografija [in Russian].
14. PSRL (1959). *Vologodsko-permskaja letopis'* [The Vologda-Perm chronicle]. Vol. 26. Moscow, Leningrad: izd-vo Akademii nauk SSSR [in Russian].
15. PSRL (1963). *Letopisnyj svod 1497 g. Letopisnyj svod 1518 g.* [Chronicle of the year 1497 Chronicle of the year 1518]. Vol. 28. Moscow, Leningrad: Izd-vo Ak. Nauk SSSR [in Russian].
16. PSRL (1965). *Vladimirskij letopisec. Novgorodskaja vtoraja (Arhivskaja) letopis'* [The Vladimir chronicler. The Second Novgorod (Archive) chronicle]. Vol. 30. Moscow: Izd-vo «Nauka» [in Russian].
17. PSRL (1977). *Holmogorskaja letopis'. Dvinskij letopisec* [Kholmogory Chronicle. The Dvinsky chronicler]. Vol. 33. Leningrad: Nauka [in Russian].
18. PSRL (1980). *Letopisi belorusko-litovskie* [Belarusian-Lithuanian Chronicles]. Vol. 35. Moscow: Nauka [in Russian].
19. PSRL (1982). *Ustjuzhskie i vologodskie letopisi XVI–XVIII vv.* [Ustyug and Vologda annals of the XVI-XVIII cen.]. Vol. 37. Leningrad: Nauka [in Russian].
20. PSRL (1989). *Radzivilovskaja letopis'* [The Radziwil chronicle]. Vol. 38. Leningrad: Nauka [in Russian].
21. PSRL (2003). *Gustynskaja letopis'* [Gustyn chronicle]. Vol. 40. St. Petersburg: Dmitrij Bulanin [in Russian].
22. PSRL (1995). *Letopisec Pereslavlja Suzdal'skogo (Letopisec russkih carej)* [The Chronicler of Pereslavl of Suzdal (The Chronicler of the Russian Tsars)]. Vol. 41. Moscow: Arheograficheskij centr [in Russian].
23. PSRL (2002). *Novgorodskaja Karamzinskaja letopis'* [The Novgorod Karamzin Chronicle]. Vol. 42. St. Petersburg: Dmitrij Bulanin [in Russian].
24. PSRL (2004). *Novgorodskaja letopis' po spisku P. P. Dubrovskogo* [Novgorod chronicle on the list of P. Dubrovsky]. Vol. 43. Moscow: JaSK [in Russian].
25. Tatishhev, V.N. (1769). *Istorija rossijskaja s drevnejshih vremen...* [History of Russia since ancient times...]. Book 1. Part 2. Moscow: pri Iperatorskom moskovskom universitete [in Russian].
26. Ewers, J.P.G. (1835). *Drevnejshee russkoe pravo v istoricheskom ego raskrytii* [The most ancient Russian law in its historical disclosure]. St. Petersburg: v tipografii shtaba otdel'nogo korpusa Vnutrennej strazhi [in Russian].